

beeld Sophie Bassouls

‘Ik wil de dood een halt toeroepen’

Ze is een grande dame in de Franse filosofische traditie: Hélène Cixous. Een gesprek over haar Joodse familiegeschiedenis, over hoe ze door te schrijven de dood indamt en over haar liefde voor katten. ‘Er is altijd leven na het leven.’

door Annette van der Elst

Hélène Cixous (1937) ontvangt me bij haar thuis, in haar ruime appartement in Parijs. Nee, ze woont niet alleen, ze heeft het permanente gezelschap van twee poezen, die uitgebreid worden voorgesteld. Cixous houdt van katten. ‘Ze zijn gracieuzer dan een mens ooit kan zijn.’

Poezen figureren regelmatig in het werk van Cixous – die naast filosoof en schrijver ook historicus en hoogleraar Engelse literatuur is. In haar boek *Rêvoir* (2021) – een samentrekking van *rêve* (droom), *revoir* (weerzien), maar ook *re-voir* (weer kijken, zien) en *au-revoir* (tot ziens) – vergelijkt ze het geheugen met

de poes zelf: ‘Ze denkt alleen maar aan spelen, denken is spelen. Wat is spelen: een bal weggrollen, of een bolletje, of een rolletje, als het maar rolt, *prrrt*.’

Het is deze associatieve en poëtische stijl die haar werk kenmerkt, waarbij ze woorden uitvindt, louter gebruikt om hun klank of een net iets andere betekenis geeft, de woordvolgorde in de zin verandert of op een eigen manier omgaat met de interpunctie. Op die manier doet ze precies wat het woord ‘poëzie’ inhoudt, afkomstig van het Griekse *poieîn*, dat ‘creëren’ of ‘maken’ betekent. Cixous maakt haar eigen taal en boort daarmee onvermoede emo-

ties bij de lezer aan. En bij iedere lezer weer andere. Filosoof Jacques Derrida (1930-2004), met wie ze een levenslange diepgaande vriendschap onderhield en de beroemde universiteit Paris VIII oprichtte, noemde haar de grootste nog levende Franstalige auteur.

Van Cixous’ hand verschijnt er sinds de publicatie van haar eerste roman in 1967 (*Le prénom de Dieu*) bijna elk jaar wel een boek – van romans en filosofische essays tot dichtbundels en toneelstukken –, waarvoor ze verschillende literaire prijzen heeft ontvangen. Haar altijd toegankelijke werk is in vele talen vertaald, maar was dat nog niet ►

in het Nederlands. Nu eindelijk wel: recent verscheen *Station Osnabrück naar Jeruzalem*, een van de inmiddels vijf boeken waarin Cixous vertelt over Osnabrück, een Duitse plaats niet ver van de grens met Nederland. Ooit was Osnabrück een stad van de vrede: in 1648 werd er het vredesverdrag tussen de katholieken en de protestanten getekend, waarmee een einde kwam aan de Dertigjarige Oorlog die in heel Europa woedde. Maar onder Hitler werd het een nazi-oord. Voor de oorlog woonden er 450 Joden, erna geen enkele meer. Slechts dertig Joden hebben de deportaties en de daaropvolgende moorden in de concentratiekampen kunnen ontsnappen, onder wie Cixous' oma Rosalie Jonas-Klein en moeder Eva Klein. Veel andere familieleden waren *deportiert*, daarna *ermordet*, zo schrijft ze.

Mythische stad

Cixous is geboren en getogen in het Algerijnse Oran, waar haar moeder na omzwervingen terecht kwam en trouwde met de Sefardisch-Joodse arts George Cixous. In 1938 voegde haar oma – 'om' –, die gevlucht was na de Kristallnacht, zich bij het gezin in Algerije. Later verhuisde ze mee naar Frankrijk.

In haar jeugd hoorde Hélène Cixous de verhalen van haar moeder en oma – die laatste met een Duits accent dat ze nooit kwijt zou raken – over Osnabrück. Cixous: 'Ik heb nooit in Oran gewoond zonder aan Osnabrück te denken.' Het waren geen verhalen over de oorlog of de Jodenvervolging, de *Entjudung*, maar lieflijke verhalen, over de spelletjes die Eva deed, de wandelingen en de skitochten die ze maakte langs de rivier de Hase. De kleine Hélène fantaseerde over een grote stad, bedekt met een laag sneeuw. 'In Oran stroomde geen rivier, en was er geen sneeuw.'

Osnabrück is als Jeruzalem, de bijbelse stad van de vrede, de stad die profeet Jesaja omschrijft als de stad van de troost, die als een moeder haar kinderen zoogt, op de arm draagt en vertroetelt. Maar waar Cixous altijd ambivalent geweest is over Jeruzalem – 'Ik had nooit zin om erheen te gaan, maar ben toch gegaan, om meerdere redenen' – zijn omi, Eva en haar naar Londen gevluchte tante Eri dat over Osnabrück. Ze wilden wel en niet naar Osnabrück. 'Mijn moeder zou met haar zus Eri naar Osnabrück gaan. Ik had alles geregeld om samen te gaan – een soort familiereünie. Maar twee weken voor vertrek belde

Hélène Cixous

(1937) is een Franse filosoof, schrijver, historicus en hoogleraar Engelse literatuur. Ze maakte naam in zowel de literaire als de academische wereld en wordt gezien als een van de belangrijkste stemmen in de poststructuralistische feministische theorie. Haar essay *Medusa's lach* (1974) geldt als een sleuteltekst van de tweede feministische golf in Frankrijk.

mijn moeder me: "Eri heeft geen zin om te gaan." Ik belde vervolgens mijn tante, die beweerde dat mijn moeder niet wilde. Ik drong aan: "Laten we gaan." "We zijn er geweest," antwoordde mijn moeder. We zijn dus nooit gegaan.'

Cixous is uiteindelijk alleen naar Osnabrück gegaan, op uitnodiging van het stadsbestuur. Het was in 2012, na de dood van haar moeder. "Toen ik er was, begreep ik waarom mijn moeder en tante niet terug wilden. Er is geen plek in Osnabrück waar je niet met de dood wordt geconfronteerd.'

Het bezoek ging voor Cixous gepaard met verliezen, namelijk van de geschapen mythe, en met vinden. 'Terugvinden, geheimen ontrafelen, doden opwekken. Mijn neef in Los Angeles belde me een week geleden. Hij zei dat hij mijn boeken had moeten lezen om iets van onze geschiedenis te weten, die was volledig voor hem verzwegen. Die stilte moeten we doorbreken, daar is de filosofie ook voor.'

Psychoanalyse

Cixous verkeert sinds de jaren zestig in kringen van de Franse psychoanalyse. Psychiater en psychoanalyticus Jacques Lacan, die van grote invloed is geweest op de naoorlogse Franse filosofie, was een vriend. Lacan wilde zijn essay over *De gestolen brief* van Edgar Allan Poe in het Engels vertaald hebben en kwam via een vriend bij Cixous terecht. In dit essay betoogt Lacan dat het onbewuste zich niet in verborgen krochten van de 'geest' bevindt, maar zich uit aan de oppervlakte, in de taal. Cixous' studie van de Ierse schrijver James Joyce interesseerde Lacan, en bracht hem op nieuwe ideeën over onder meer de psychose.

De psychoanalytische theorie laat Cixous enigszins koud. 'Uiteraard sta ik wel achter het idee van het onbewuste als drijvende kracht waar we zelf geen of moeilijk vat op hebben,' zegt ze. 'Daar hoeft je alleen maar Shakespeare voor te lezen.' Maar ze heeft nooit over psychoanalyse geschreven en is ook niet in psychoanalyse geweest, tot grote verbazing van Lacan. Cixous: 'Hij vroeg me telkens weer: "Bij wie ben je in psychoanalyse geweest?" "Bij de literatuur," antwoordde ik dan.'

Cixous (midden) en de Franse modeontwerper Sonia Rykiel (rechts) wonen samen een demonstratie bij in Parijs in 1993 tegen verkrachting en marteling van vrouwen in Bosnië en Herzegovina. Beeld AFP.

In het boek praat ze erover met haar overleden moeder: “Ben je er uiteindelijk heen gegaan?” zei Maman. O, wat vond ik het heerlijk de wat bittere honingsmaak van haar stem te proeven. Toen zei ik: “Ja, uiteindelijk kwam het ervan.” “Vertel dan...”

U zet de personages in uw boek – uw moeder, tante en oma – in de tegenwoordige tijd. Ze lopen met u mee.

‘Mijn zoon vroeg toen ik ging: “Ken je iemand in Osnabrück?” “Ja,” antwoordde ik. “Een heleboel doden. Mensen die springlevend zijn in boeken. Ik word verwacht.” Ik laat personages weer tot leven komen, ik ben bij hun geboorte aanwezig, bij belangrijke gebeurtenissen. Door

over hen te schrijven, maar ook door ze in het heden te plaatsen, voeg ik leven aan hun leven toe. Dat is mijn manier om de dood een halt toe te roepen. De doden zijn nooit helemaal dood.’

Maakt u daarmee de dood draaglijker?

‘Michel de Montaigne, een van mijn favoriete filosofen, zei dat filosoferen betekent je voorbereiden op de dood – je eigen dood en die van geliefden. Maar dan kun je alsnog enorm bang zijn voor de dood. Jacques Derrida werd erdoor gekweld, ik zag dat met lede ogen aan. Mijn moeder daarentegen was bijna ongevoelig voor de dood. Als die dichtbij kwam, zei ze: “Ga weg, je interesseert me niet.”

Je kunt tegelijkertijd bang en niet bang zijn. Ik ben niet bang om te sterven. Soms denk ik: fijn, dan hoef ik niet meer te werken. Maar de dood zelf is iets anders. Het doet pijn als anderen, geliefden sterven. Mensen die deel van je zijn, van je lichaam en van je ziel. Die dood is me vaak genoeg overkomen, en overkomt me steeds vaker. Telkens ben je zelf half dood, of meer nog: voor 80 procent.’ ▶

‘Je kunt tegelijkertijd bang en niet bang zijn’